

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2022. március 15.

XXII. évfolyam, 1. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özveggy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban a *Szent István öröksége* című kiállítás anyagából adunk válogatást. A Kárpát-medencei keresztény magyar alkotóművészeti kiállítást a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus keretében rendezték meg 2021 szeptemberében.

Köszönetet mondunk Józsa Juditnak, a kiállítás kurátorának az anyag hozzáférhetőségéért.

Műtárgyfotók: Gedai Csaba

A válogatásban szereplő képzőművészek neve mellett a szülőhelyük van feltüntetve.

A címlapon: Kuti Botond (Marosvásárhely): Országalma – Pomum

A hátlapon: Mara Kinga Villő (Budapest): Magyarok Nagyasszonya

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001.–
– Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

In memoriam Kabdebó Lóránt	5
Molnár V. József	Ordas erők vesznek körbe bennünket 6
Döbrentei Kornél	Versek 7
Konrad Sutarski	A költő XXI. századi szerepe és feladatai 10
W.-Nemessuri Zoltán	Utolsó békeéveinket éljük? 13
Aba Béla	Tévtutak 15
Szabó Ferenc SJ	Albert Camus ma is időszerű üzenete 19
Csámpai Ottó	J. A. Comenius intő szavai a magyarsághoz 22
Szalóki István	Ady kritikai megközelítése egy verselemzésből kiindulva 31
Madár János	A múlt jelen ideje 40
Cseresnyésné Kiss Magdolna	Hogy a bűnök ne merüljenek feledésbe! 41
Kránitz Mihály	Emlékezzünk a délvidéki magyarirtás áldozataira! 42
Hódi Sándor	Rossz a délvidéki magyarok közérzete 44
Huszár Zoltán	Utcabeliek – IV. rész 47
Borsányi Katinka	Léna élni akar 52
Tráser László	Cédulák XXXII. 53
Ferencz Orsolya	Meg kell vívni a szellemi háborút – Kondor Katalin interjúja 59
Mezey Katalin	Naplójegyzetek XVI. 68
Sági Zoltán	A biztos bázisok megtartanak bennünket 71
Lezsák Sándor	Erzsébet, a női ideál – Szigeti Réka interjúja 75
Dalmay Árpád	A Petőfi-bicentenárium remélhetőleg igaz válaszra készíti a tudományt! 78
Diószegi György Antal	Kossuth Lajos hazafisága a XXI. században is egyetemes jelentőségű – I. rész 84
Gyémánt Richárd	Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság – I. rész..... 91
Stanyó Tóth Gizella	Havas aranyeső, árvácskával 97
Gutai István	Az életfordulók népi rejtelmek – <i>Beszélgetés Balázs Kovács Sándorral</i> 103
Józsa Judit	Szent István öröksége 107
Papdi Izabella	Az Aracs 2021-es évfolyamának repertóriumja 109
Színes melléklet 121

Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság

(I. rész)

Előszó

Köztudott, hogy az ún. *Temesi Bánság* („*Temescher Banat*”) újranépesítésében a bécsi császári udvar „oroszlánrészt” vállalt. A térség betelepítése elsősorban gazdasági töltetű célkitűzés volt. Azonban a nagy telepítő Habsburg-uralkodók, így III. Károly magyar király (1711–1740), Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) és II. József, az ún. „*kalapos király*” (1780–1790) rendelkezéseinek értelmében alaposan megváltozott a térség etnikai-vallási arculata is. A kezdeti telepítések idején a német ajkú, római katolikus vallású jövevények érkezését támogatták, de ez a célkitűzés a későbbiek folyamán megváltozott. A római katolikus hitű németek mellett a pravoszláv vallású szerbek, az ortodox románság és más népcsoportok térnyerése is megfigyelhető volt. A magyarság háttérbe szorult a románok, a szerbek, valamint a németek mögött. Az újratelepítés, különösen a németység letelepítése rengeteg nehézséggel járt. Bodó Barna újságíró, politikus, politológus szerint: „*A németység három nagy bevándorlás-hullámát szimplistán-jellemzőn egy-egy kifejezéssel illetik: 1. Tod (halál); 2. Not (szükség); 3. Brot (kenyér).*”¹ Az előbbi idézet a régi német közmondásra utal, amely hűen „sommázta” az új hazát kereső németység kálváriáját a Bánság területén. A német szólás szerint: „*Den Ersten der Tod, den Zweitendie Not, den Drittendas Brot*”,² vagyis – szabad

fordításban – az első német ajkú betelepülők a halált, a második, nagyobb hullám a szükséget és csak a letelepedett németek harmadik, jelentősebb közössége találta meg a kenyeret Dél-Magyarországon. Különösen igaz ez a Bánság térségére, amelyet a „*némettség temetőjének*” is hívtak. Az előbbi megállapítás kapcsán érdemes kiemelni, hogy a németek zöme szegény sorból származott; a jobb élet reményében választotta új hazájának a számára ismeretlen Bánság területét. Az első telepeseket az ott tapasztalt elmaradottság, a közegészségügyi és a közbiztonsági problémák elégedetlenséggel töltötték el. Ráadásul, szegénységük okán, az élelmezésükről, de még vetőmagok beszerzéséről is a császári adminisztrációnak kellett gondoskodnia. Emellett a járványok, a betegségek is tömegesen pusztítottak közöttük. Ezért a kezdeti évtizedekben elhíresült a mondás, hogy a Bánság a „*németek temetője*”.³

A Temesi Bánság területére III. Károly magyar király (1711–1740) regnálása idején „célirányosan” római katolikus németeket telepítettek be. A Habsburg Birodalom „szürke eminenciása”, a kiváló hadvezér, Savoyai Jenő herceg, gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734), a Temesi Bánság első kormányzóját (1716–1734) még figyelmeztette is, „... *hogy legyen óvatos és Temesvár várába ne fogadjon be más lakosságot, hanem csak róm. kath. németeket. Teljes bízalomra – egyedül csak a németek érdemesek (!).*”

¹ BODÓ BARNÁ: *Bánság és etnikai diskurzus*. In: Kodolányi Gyula (főszerk.): *Magyar Szemle*. Új folyam. III. évfolyam. 6. szám. Budapest, 1994. 628. p.

² VÖ. HUFF, JAKOB: *Ulmer Schachteln und Donauschwaben*. In: Kircher, Walter-Siegfried – Rolbetzki, Dietrich (szerk.): *Die Donau. Lebensader, Kulturräume, Erkundungen*. Deutschland & Europa. Heft 41. Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg. Stuttgart, 2000. 23. p.

³ VÖ. COLTA, ELENA RODICA: *Etnikumok, történelmek és identitásmitoszok a román–magyar határövezetben*. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Folyamatok és léhelyzetek-kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009. 559. p.; GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Temesi Bánság első kormányzója: gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734)*. In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Forum. Acta juridica et politica. Acta Universitatis Szegediensis*. IX. évfolyam. 2. szám. Szeged, 2019. 46. p.

Görögök, szerbek és mások csak a külvárosokban tűressenek meg.⁴ Megjegyzendő továbbá, hogy Mercy kormányzósága alatt megközelítőleg 30–35 ezer fő telepedett le a Temesi Bánság területén. „Kijelenthetjük tehát, hogy Mercy kormányzata alatt a Temesi Bánság lakosság csaknem megkétszereződött – sajnos csupa idegen néppel.”⁵

Habár az ún. „apokaliptikus lovagok” megtizedelték a betelepülők népességszámát, a telepítési folyamat nem akadt meg. Mária Terézia már sikeresebb telepítéspolitikát folytatott. Sajnálatos módon a magyarság csak a magyar vármegyrendszer felállítását (1778/1779) követően vehetett részt – nagyobb számban – a térség újraneépítésében. Addigra lélekszámában háttérbe szorult a románok, szerbek és németek mögött. Az idegen – nemcsak a római katolikus, valamint német ajkú – jövevények betelepítése II. József uralkodása idején (1780–1790) is megfigyelhető volt. Azonban a 18. századi, „szakadatlan” telepítési politika eredményei ismét veszélybe kerültek, amikor 1788-ban kiújult a háború a Habsburg és az Oszmán Birodalom között. Az osztrákok az orosz szövetségeseik révén váltak a konfliktus részesévé, amely végül nem sok hasznot hozott.

I. Diplomáciatörténeti előzmények

Az utolsó osztrák–török háború (1788–1790) kirobbanásában – ahogyan addig is – a nagyhatalmi politika változása játszotta a főszerepet. Mint ismeretes, a Török Birodalom I. Szulejmán török szultán uralkodása (1520–1566) alatt élte a fénykorát. A „Törvényhozó” („Kanuní”) és a „Nagy” jelzőkkel illetett szultán – uralkodásra sokszor teljesen alkalmatlan – utódai viszont már kevésbé jeleskedtek a szellemi és a hadvezéri képességek terén. Az Oszmán Birodalom sze-

rencséje abban állt, hogy a gyorsan cserélődő „nagyvezírek” között több jó képességű katonai főparancsnok szolgált. Ezért a birodalom hanyatlása hosszan elhúzódott. A 18. század alkonyán a hanyatló Törökország ismét a nagyhatalmi érdeklődés középpontjába került. Ahogyan a 18. század első felében, most is elsősorban az oroszok igyekeztek a törökök „orra alá borsot törni”. Az „orosz medve” vállalkozásába a „császári kétfejű sas” is belesodródott.

A 18. század az Orosz Birodalom felfelé ívelő korszaka. I. (Nagy) Péter orosz cár (1682–1725) „ablakot nyitott” Európára. Igyekezett elmaradott országát felzárkóztatni a nyugat-európai birodalmak, országok mögé. Nagy hangsúlyt fektetett a hadsereg fejlesztésére, amelynek eredményeként végül véget vetett az oroszokra veszélyes svéd nagyhatalmi törekvéseknek. Későbbi utódai – a cári trónon – is többé-kevésbé igyekeztek fejleszteni az orosz haderőt. Azonban „...nem véletlen, hogy az utókor az orosz cárok közül I. Péter mellett csak II. Katalin látta el a »nagy« jelzővel. Uralma alatt ugyanis az Orosz Birodalom óriási területekkel bővült, és visszavonhatatlanul Európa egyik legerősebb nagyhatalma lett.”⁶ II. (Nagy) Katalin orosz cárnőnek (1762–1796) „...a külügyi politika terén, mint Nagy Péter szellemi örökösének, az orosz hatalom nagyobbítása volt főcélja, még pedig a lengyel, a török és a svéd szomszédok kárára”.⁷

A 18. században az orosz cárok és cárnők igyekeztek visszaszorítani a „török félhold” hatalmát. II. (Nagy) Katalin regnálása idején is háborús viszony állt fenn a felek között. Habár az 1768-ban indult háborút 1774-ben az ún. „kücsük-kajnardzsi békeszerződés”⁸ de jure lezárta, a parázs a felszín alatt továbbra is izzott. A cárnő 1783-ban – ügyes, de végül jóformán semmit sem adó diplomáciával – rávette a krimi tatárok kánját az együttműködésre a törökök

⁴ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914. 351. p.

⁵ SZENTKLÁRAY 1909, 51. p.

⁶ HARMAT ÁRPÁD PÉTER: *Oroszország története a kezdetektől Nagy Katalinig (882–1796)*. Történelemcikkek: <http://tortenelemcikkek.hu/node/151> (Letöltés ideje: 2022. január 14.)

⁷ BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs–Közellátás)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895. 255. p.

⁸ „Kücsük-Kainardsi falu Bolgárországban, 24 km.-nyire Szklisztriától, az oláh Dobrudsa határán; ismeretes azon békéről, amelyet 1774. jul. 21. II. Katalin kötött a portával, amelyben ez utóbbi lemondott a Dnyepri és Bug közti birtokairól, elismerte a krimi és kubáni tatárok függetlenségét és Oroszországnak protektorátusát Moldva és Oláhország fölött.” BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XI. kötet (Közép–Magyal)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895. 130. p.

ellenében. Ezt követően az oroszok területi expanziójának „keresztúzába” a Fekete-tenger és a Kaukázus térsége került.

Az osztrák-török viszonyban is a feszültség jelei mutatkoztak. „A két udvar között ugyanis 1782 óta élénk diplomáciai tárgyalások folytak II. József ama kívánsága miatt, hogy a határok kikerekítése céljából a porta Bosznia észak-nyugati részéből az Una melléki területet neki engedje át. Utóbb a császár 1784. február 24-én a területi igények elejtése mellett a Dunán, a Fekete tengeren és a szárazföldön való szabad hajózást és közlekedést biztosító szerződést kötött a portával, de ezt az utóbbi nem nagyon tartotta be, amennyiben 1785-ben egyik osztrák alattvaló két hajóját a Fekete tengeren lefoglalta.”⁹ Nem segítette elő a két ország közeledését az sem, hogy II. (Nagy) Katalin és II. József 1786-ban „védő és támadó” szövetséget kötöttek egymással, amely az I. Abdul-Hamid török szultán¹⁰ (1774–1789) által vezetett Oszmán Birodalom ellen irányult. A „szövetségesek” lépései elkerülhetetlenné tették a háborút, amely miatt a törökök „lépéskényszerbe” kerültek.

Az előzmények kapcsán érdemes még kiemelni, hogy II. József, a „kalapos király” II. (Nagy) Frigyes porosz király halálát (1786) követően igyekezett szövetséget létesíteni a régi ellenséggel, a poroszokkal. Ettől a szándékától „jobbkeze”, Wenzel Anton Eusebius von Kaunitz-Rietberg (1711–1794) kancellár (1753–1792) térítette el, aki inkább az oroszokkal való szövetséget javasolta.¹¹

II. Az 1788. hadi év eseményei

Az oroszok és a törökök közötti viszony idővel teljesen elmérgesedett. Emiatt és a török udvarban jelentős szerepet játszó „háborús párt” un-

szolására a török szultán végül – 1787. augusztus 24-én – hadat üzenet a II. (Nagy) Katalin cárnő vezette Oroszországnak. Habár az osztrák-török viszony sem volt „rózsás”, de a háborút talán el lehetett volna kerülni, ha az osztrákokat nem köti az 1786-ban megkötött védelmi és támadó szövetség az oroszokhoz. A török hadüzenet – és természetesen az oroszokkal kötött megállapodás – arra kötelezte II. Józsefet, hogy három hónapon belül hadat üzenjen az Oszmán Birodalomnak, és legalább egy harmincezer fős sereggel támogassa orosz szövetségését. A császár, illetve a bécsi udvar a háborút illetően „ambivalens” volt. Egyfelől lehetőséget láttak a törököktől való újabb területszerzésre, például Boszniát illetően. Másfelől a diplomáciai és katonai helyzet teljesen más volt, mint a 18. század első felében. Az Oszmán Birodalom meggyengült, Oroszország viszont megerősödött. Az oroszok ráadásul fokozott érdeklődést mutattak a Balkán iránt, ami az osztrákok érdekeit sértette. Ezért, habár szövetség volt II. Katalin és II. József között, a bizalmatlanság is megfigyelhető volt az „orosz medve” és a „császári kétféjú sas” között.¹²

A háború egyértelműen az oroszok nagyhatalmi ambícióit szolgálta. Ennek ellenére a Habsburg Birodalom is részesedni akart a „koncból”. Az utolsó osztrák-török háborút egy – finoman fogalmazva is – barátságtalan gesztus előzte meg. Amíg a felek között még nem állt be a hadiállapot, az osztrákok hadüzenet nélkül támadást intéztek a török kézen lévő Belgrád ellen. A katonai akció végül csúfos kudarc lett, mivel a Zimonynál (Земун/Zemun) gyülekező császári sereg egy része – 1787. december 2-án éjjel, illetve másnap hajnalban – elvétette a célt. A császári flotilla a rossz időjárási és látási viszonyok miatt „eltévedt”, és Pancsovaig (Панчево/Pančevo) hajózott. Emiatt már nem lehetett megindítani a meglepetésszerű támadást. Habár a későbbiek-

⁹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1793.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

¹⁰ I. Abdul-Hamid török szultán sem volt harcos uralkodónak tekinthető. „Élete java részét a Korán másolásával s faragással töltötte, a nők társaságát pedig többre becsülte, mint a férfiakét.” BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897. 324. p.

¹¹ Vö. ROIDER, KARL A. JR.: *Kaunitz, Joseph II And The Turkish War*. In: Carlsten, F. L. et al.: *Slavonic&East European Review*. by Cambridge University Press for The School of Slavonic and East European Studies University of London. Volume LIV. Number 4. Cambridge – London – New York, 1976. 538–556. pp.

¹² Vö. MARCZALI HENRIK: *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815)*. Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. VIII. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1898. 444–447. pp. (A továbbiakban: MARCZALI [VIII. kötet] 1898)

ben volt még egy osztrák támadási kísérlet, az sem vezetett eredményre. A török diplomácia magyarázatot követelt az incidensre. A diplomáciai helyzet roppant kínos volt, végül az osztrák hadvezetőség döntött: II. József 1788. február 9-én hadat üzent az I. Abdul-Hamid török szultán vezette Oszmán Birodalomnak.¹³

A hadüzenet megtörténte előtt az osztrákok lépéseket tettek egyfelől a határ megerősítésére, másfelől a katonai akciók megindítására. A Bánság védeleméről Bogoljub Aleksic (1873–n. a.), Torontál vármegye néhai főlevéltárosa a következőket közölte: „A hadüzenet megtörténte és az ellenségeskedés megkezdése előtt 1787. november 19-én Temesvárott rendeletet bocsátottak ki, melynek alapján Pancsova és Sztarcsova [Tárcsó (Старчево/Starčevo)] között ötszáz ember befogadására alkalmas erődítményt építettek és azt négy ágyúval, sok lőszerrel és kellő mennyiségű élelmi készlettel szerelték fel. A hajózási hivatal, a gabonaraktár és a Temes torkolatának megvédésére két szöggyát emeltek és ott két 50-50 ember befogadására alkalmas épületet építettek, melyek közül az egyik a gabonaraktár előtt állott, a másik pedig Pancsova északi részén feküdt. A kubini [Kevevára (Ковин/Kovin)] sánczokat a hadi igényeknek megfelelően átalakították és megerősítették. Dubovác [Dunadombó (Дубовац/Dubovac)] mellett kisebbszerű erődöt emeltek és végre Osztrova [Temessziget (Острово/Ostrovo)] és Rasztova Hunka községeket sánczokkal és földhányásokkal erősítették meg.”¹⁴ A katonai akciók megindítását az újoncozás, a hadtáp, valamint a logisztika megszervezése előzte meg. A Habsburg Birodalomhoz tartozó Magyarországon az újoncozás viszonylag zökkenőmentes volt. A vármegyék teljesítették a kötelezettségeiket. A hadtáp kérdése viszont már problémákat vetett fel, mivel Magyarország egy részén éhínség dúlhöngött. Emiatt a gabona, a takarmány, az igás és vágóállat etc. lefoglalása a császáriak „bevált” módszere lett. A legnagyobb bajok azonban a

haditerv vonatkozásában mutatkoztak meg. Az osztrákok ugyanis elkövették ugyanazt a hibát, amelyet a korábbi, 1737 és 1739 között zajlott osztrák–török háborúban is. Nevezetesen azt, hogy széthúzták – jelen esetben az Adria-tengertől Galíciáig – az arcvonulatot, megosztva ezzel az erőiket. A császári hadvezetőség nagy szerencséje volt, hogy a török fél sem remekelt a haditerv kapcsán, valamint a későbbi katonai akciói során.¹⁵

A császári sereg elaprózásáról érdemes megjegyezni, hogy a főszereg – 19 zászlóalj és hat lovas hadosztály, azaz 125 000 katona és 22 000 ló – Zimonymál és a Bácska déli részén fekvő Futaknál (Футор/Futog) állomásozott. A főszereg mellett további öt sereg került kiállításra Galíciában, Erdélyben, a Bánságban, továbbá Szlavóniában és Horvátországban.¹⁶ Doberdói Bánlaky József (1863–1945) hadtörténész szerint: „Összesen tehát 132 zászlóalj, 75 lovas osztály, 272.422 fő és 39.155 ló. Ezenkívül Mihalievich őrnagy parancsnoksága alatt egy 3000 főnyi szerb szabadcsapat alakult meg. A nagyszámú tábori tüzérség 542 három-, 180 hat-, 58 tizenkét- és 8 tízfontos ágyúból, továbbá 16 lovas lövegből és 8 lovas tarackból, vagyis összesen 898 lövegből, az ostromtüzérség pedig 252 különféle úrméretű lövegből, tarackból és mozsárból állott. A dunai flotilla 31 csajkából, több ágyúnaszádból és egy 42 ágyúval felszerelt fregatt-hajóból állott. A hadiszíntér közelében fekvő várak bőven el voltak látva védőrséggel és élelmi szerekkel; így Temesvár, Pétervárad és Eszék egyenként 9000 főnyi védőrséggel és 6 hónapra való élelmezéssel; Bród 3300 emberrel és 6 havi élelemmel; Gradiska 2600 emberrel és 3 havi élelemmel; Károlyváros 2500 emberrel és 1 havi élelemmel. A kivonuló határőrezredek pótlására a határ mentén határvédőosztagokat szerveztek 15.000 főnyi állománnyal. Utászok és hidászok szintén a kellő mennyiségben állottak rendelkezésre s azok kötelékébe 18.000 spanyol bak és 33.000 utászszerszám volt beosztva. A

¹³ MARCZALI (VIII. kötet) 1898, 447. p.

¹⁴ ALEXICH, BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 431. p.

¹⁵ RÉDVAJ JÓZSEF: *II. József török háborúja (1788–1790)*. In: Gyalokay Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi közlemények*. XLIII. évfolyam. III–IV. füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940. 23. p.

¹⁶ Vö. ACSÁDY IGNÁCZ: *A Magyar Birodalom története. A kútfők alapján a művelt közönség számára. Második, befejező kötet (1490–1903)*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1904. 565. p.; ALEXICH 1912, 432. p.; MARCZALI (VIII. kötet) 1898. 447. p.

hadsereg vonata 16.355 kocsit, 19.000 lovat és 12.500 ökröt számlált.¹⁷

Az előbbi felsorolás – összességében – kétséget kizáróan impozáns, de elaprózva a haderő már kisebb harcértéket képviselt. További problémát jelentett a főparancsnok személyének kérdése. Ez mindhárom részes állam vonatkozásában komoly kérdéseket vetett fel. Az uralkodókat tekintve II. (Nagy) Katalin cárnő eleve nem jöhetett számításba mint az orosz hadsereg tényleges katonai főparancsnoka, de II. József és I. Abdul-Hamid sem büszkélkedhetett katonai zsenialitással. Mindhárom oldalról hiányozott egy olyan katonai zseni, mint például a néhai Savoyai Jenő (1663–1736) herceg. Ebben a tekintetben többé-kevésbé kiegyenlített volt a helyzet a felek között. Az osztrák oldal vonatkozásában kiemeljük, hogy a háború alatt – 1788 és 1790 között – három főparancsnok váltotta egymást, ami sejteti az osztrák hadvezetőség hiányosságait.¹⁸

A haditerv szerint – az összehangolt támadással – az orosz és a galíciai császári sereg Besszarábiát, illetve Moldvát foglalta volna el. Ehhez „jött még” az oroszokat a Fekete-tengeren támogató cári flotta segítsége. Az Erdélyben állomásozó császári hadsereg Oláhországba, azaz Havasalföld területére masírozott volna be. A bánsági csapatok – a még török kézen lévő – Orsovát (Orşova) foglalták volna el, majd továbbvonultak volna az Oszmán Birodalom területén. A császári főcsereg Szabácsot (Шабац/Šabac), Belgrádot (Београд/Beograd) és Vidint (Видин) kívánta elfoglalni, majd déli irányba haladva Niš városát bevenni. A Szlavóniában és Horvátországban felállított császári egységek Boszniát és Hercegovinát özönlötték volna el. Érdekesként jegyezzük meg, hogy a célok között szerepelt továbbá az Albánia felé történő előretörés és az ott élő keresztény lakosság fellázítása a

törökök ellen. Ha az oroszok és az osztrákok terve megvalósul, a Török Birodalom minden bizonnyal hatalmas területi veszteségeket könyvelhetett volna el. A számításokba azonban hamarosan hiba csúszott.¹⁹ A császári fővezér, gróf Franz Moritz von Lacy ahelyett „...hogya egy helyen mért volna döntő csapást az ellenségre, seregét mintegy kétszáz mérföldnyi hosszúságú védelmi vonalban állította fel. Ugyanis nem akart valami derekas dologba kezdeni, míg az oroszok is teljes erővel nem lépnek föl. Ebben pedig gátlóval voltak, mert III. Gusztáv svéd király hátba támadta meg őket.”²⁰ A svéd király Svédország régi dicsőségét akarta visszaállítani az ugyancsak 1788 és 1790 között zajlott svéd–orosz háborúval, de végül a háború előtti „status quo” állt vissza a két ország között.

A svédek támadása a lehető legrosszabbkor történt. Az oroszok ideiglenesen minden erejükkel a svédek ellen fordultak. A törökök azonban a „hagyományos” felvonulási útvonalon megindultak Belgrád, továbbá Vidin felé, a két birodalom határához. A törökök – akiket lelkesítettek a nem sokkal korábban kivívott ázsiai (szíriai) sikerek – nagy reményekkel néztek az összecsapások elébe.

A császáriak már a hadüzenet napján megindították a támadást a törökök ellen, de az nem a kívánt eredményt hozta. A horvátországi és szlavóniai seregrészek megkezdték Bosznia meghódítását, ez végül kudarcba fulladt. A Bosznia északi részén elhelyezkedő kisebb-nagyobb török erősségek és csapatok hősiesen helytálltak, és – Drežnik kivételével – visszaverték a császári seregek támadását. A váltakozó sikerrel járó, de érdemi eredményt nem mutató csatározások egész tavasszal, valamint nyáron folytak a felek között. Csak 1788. augusztus végén állt be változás, amikor Ernst Gideon Freiherr von Laudon

¹⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1793.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

¹⁸ Az első császári főparancsnok, gróf Franz Moritz von Lacy (1725–1801) tábornagy kitűnő szervező, de gyenge hadvezér volt. A háború második évében (1789) – Lacy gróf helyére – gróf futaki Hadik András (1710–1790), a kiváló és tehetséges hadvezér (tábornagy) lépett, azonban hamar megbizonyosodott, hogy előrehaladott életkora miatt alkalmatlan a császári seregek vezérlésére. Hadik gróf visszalépésével Ernst Gideon Freiherr von Laudon (1717–1790) tábornagy lett a császári seregek fővezére, aki rátermettségével kihúzta a vesztes katonai helyzetből a Habsburg Birodalmat. SZALAY JÓZSEF – BARÓTI LAJOS: *A magyar nemzet története. IV. kötet. A Habsburg-házból való örökös királyok kora – A Habsburg-lotharingiai házból való örökös királyok kora*. Lampel R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Részvénytársaság, Budapest, é. n. 263. p. (A továbbiakban SZALAY – BARÓTI [IV. kötet] é. n.)

¹⁹ Vö. BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1793.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

²⁰ SZALAY – BARÓTI (IV. kötet) é. n., 263. p.

tábornagy került a horvátországi seregrész élére. A császáriak előbb – augusztus 26-án – Dubica, majd – október 3-án – Novi erősségét foglalták el a törököktől. Egyéb összecsapások is zajlottak a felek között, nagyobb eredmények nélkül. Végül – 1788. október végén – befejeződtek a hadi év fegyveres eseményei a boszniai hadszíntéren.²¹

Az erdélyi seregrész alapvetően védelemre rendezkedett be, mivel offenzívájához szükséges volt az orosz és a galíciai császári sereg sikeres előretörése Besszarábia, valamint Moldva területén. A harcok többször is Erdély határán – például a Vulkán-szorosban – folytak, ahol a császáriak sikeresen visszaverték a török betörési kísérleteket.

A galíciai császári hadtest hadműveletei is nehezen indultak, ennek oka az oroszok – érthető – késlekedésében érhető tetten, mivel azok a svédekkel is összecsapásokra kényszerültek Európa északi részén. A császári és orosz seregek csak 1788 őszére értek el jelentősebb sikereket. A császáriak 1788. szeptember 3-án még a korábban egyszer már elfoglalt, majd elvesztett Jászvásárt (Iași) is visszavették az ellenségtől. Ezt követően, 1788. szeptember 30-án bevonultak Bákóba (Bacău), majd a Szeret folyó mentén bocsátkoztak sikeres összecsapásokba a törökök ellenében.

A császári főssereg – amely Futak és Zimony környékén állomásozott – egy ideig nem mozdult. Ennek oka, hogy II. József késve érkezett a főssereg táborába, ahol Szabács bevételét határozták el. Az előkészületek, valamint a harcok azonban elhúzódtak, ezért Szabács csak 1788. április 24-én került a császáriak kezére. A siker után a főssereg Belgrád ostromára készülődött, amelyet a vár török őrsége a „kirukkolásaival” igyekezett megzavarni. Az elhúzódo ostrom, valamint a fősseregben kitört (vérhas)járvány a törökök malmára hajtotta a vizet. Ráadásul a török főssereg már úton volt Belgrád felé, idővel pedig átvette a kezdeményezést. A főssereg és a bánsági sereg

hadműveletei – a földrajzi közelség okán is – összekapcsolódtak. A Temesi Bánság területén a császáriak – még 1788. február 9-én – bevettek Orsovát, valamint annak nyolcvanfős török őrségét foglyul ejtették. Hamarosan azonban válságosra fordult a helyzet. Koca Yusuf Pasha (1730–1800), a török nagyvezír (1786–1789, 1791–1792) serege Szófia felől Vidin irányába haladt, egy másik, jelentős török sereg Niš érintésével Belgrád felszabadítását tűzte zászlajára. A török főssereg 1788. augusztus 7-én Kladovánál (Кладово/Kladovo) – hetvenezer fővel – átkelt a Duna folyamon a Bánság területére, majd kiverte a császári erőket Orsováról. A bánsági osztrák sereg Mehádiáig (Mehadia) vonult vissza, majd 1788. augusztus 28-án éjjel – miután a fővezér, Wilhelm Ludwig Gustav Graf von Wartensleben (1734–1798) tábornagy nem kapott katonai segítséget a fősseregtől – Fényesig (Feneș) hátrált. Időközben elindultak – II. Józseffel az élen – a császári főssereg különítményei Kevevárán és Fehértemplomon (Бела Црква/Bela Crkva) át Karánsebes (Caransebeș) felé, de a betegségek jelentősen megtizedelték soraikat. A bajt fokozta, hogy egy – a török sereg átkaroló támadásáról szóló – álhír szétzilálta a császáriak soraikat. A fejvesztett kapkodásban a császári egységek egymást akadályozták a visszavonulásban, előfordult, hogy tévedésből még egymásra is tüzet nyitottak. A császáriak előbb – 1788. szeptember 20-án késő éjjel – Karánsebesre, majd Lugosra (Lugoj) vonultak vissza. Szinte érthetetlen, hogy a törökök nem használták ki a lehetőséget, inkább visszavonultak Mehádiára. Miután tisztázódott a helyzet, a császár parancsot adott Wartensleben tábornagnak, hogy seregével kövesse a törököket. Eközben II. József a főssereg egy részével a Temes völgyén át Zimonyba vonult. Végül mind a török, mind a császári sereg téli szállására vonult. Az időközben megbetegedett, leverte kedélyállapotú II. József 1788 késő őszen visszautazott Bécsbe.²²

²¹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1794.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

²² Vö. SZALAY – BARÓTI (IV. kötet) é. n., 263. p.; BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. IX. kötet (Hehezet–Kacor)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895. 978. p.